

УДК 327:291.1

РОЛЬ ЦЕРКВИ В ЗАЛАГОДЖЕНІ МІЖЕТНІЧНИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Наукова стаття направлена на дослідження впливу церкви на державу та ролі церкви в міжнародних відносинах. Метою дослідження є висвітлення маловідомих сторінок діяльності церкви, в тому числі її зовнішньої та внутрішньої політики, а також формування об'єктивної оцінки до діяльності церков в світовій політиці.

Ключові слова: церква у міжнародних відносинах, міжконфесійні суперечки, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, внутрішня та зовнішня політика церков.

Церква завжди мала вплив на ситуацію в державі, у всі віки церква слугувала своєрідним «щитом», яким затуляла від куль або стріл своїх прибічників, своїми принципами вона допомагала тримати рівновагу у стосунках між державами або зберігати та охороняти суто національні особливості своїх прихожан. Але в наш час все змінилося. Зараз моральні принципи чи етичні норми було порушено, ХХ–ХХІ століття стали не лише мстивими для церковної діяльності, більш того – привнесли неповагу до її існування. Можна наводити безліч прикладів з ХХ століття, коли люди не тільки нехтували цим «щитом», а ще й порушували їх тендітну особливість – віру у щось краще.

Впродовж тисячі років після падіння Риму (V–XV ст.) християнська церква була єдиним духовним та релігійним монополістом в межах європейського континенту. Церква, поступово здобуваючи свій авторитет вже як суспільна та політична організація, ідеологічно змінила пріоритети в усіх сферах суспільної діяльності, впроваджуючи власну концепцію

**МАЧУСЬКИЙ В.В.,
кандидат
педагогічних наук,
старший науковий
співробітник,
завідувач
лабораторії
діяльності
позашкільних
закладів
Інституту проблем
виховання НАПН
України**

**ВЕРБИЦЬКИЙ В.В.,
студент
філософського
факультету
Київського
національного
університету імені
Тараса Шевченка**

морально-етичних норм. Як наслідок, цілий період середньовічної європейської історії ми будемо розглядати крізь церковну догму. І саме цей період ми називаємо «Добою папської могутності».

Початки християнства на українських землях сягають апостольських часів. Щоправда, наше церковне життя тоді ще не набуло організованих форм, але важливе значення має літописне свідчення про місію на наших землях Кирила і Мефодія та їх благословення для київських гір.

У 988 р. святий рівноапостольний князь Володимир (у Хрещенні – Василій) запровадив християнство в його східній (візантійсько-слов'янській) традиції як державну релігію Київської Русі. Прийняття християнства принесло позитивні зрушення у внутрішньому житті держави. Нова віра підняла значення князівської влади в Києві на небувалу висоту і зміцнила зв'язок між окремими частинами могутньої держави. В особі церкви князь знайшов потужну ідеологічну опору, яка освячувала його владу і підтримувала його в управлінні державою. Поширення християнства сприяло подальшому розвитку суспільних відносин, господарського життя, а також вже на той час міжнародних відносин у тогочасній Європі. Церква справляла великий вплив на культурно-освітнє життя, його піднесення, відігравши таким чином прогресивну та просвітницьку роль. Християнство, як релігія загальноприйнята в Європі, ще більше зблизила давньоукраїнську державу з європейськими країнами, підняла їхні стосунки на новий рівень.

Політична сила та авторитет кожного монарха чи навіть чиновника в першу чергу залежали від їх лояльності до церкви. Ряд важливих світських документів, включаючи і Велику Хартію Вольностей 1215 року, були прийняті при прямій участі Церкви, що свідчить про зв'язок між світською владою та церквою з явною домінантою саме церковної ієрархії.

Історія християнської церкви нерозривно пов'язана з історією Європи, з її соціальними, культурними, політичними рухами та реформами минулих століть. Спадщина Церкви, що дійшла до нас крізь віки, назавжди закарбована в пам'ятках людської культури.

Берестейська унія 1596 р., що сприяла тривалому процесу унійних змагань Синод єпископів Київської митрополії під проводом митрополита Михайла Рогози, приймає рішення перейти під юрисдикцію Римського престолу, забезпечивши при цьому збереження східної християнської традиції і

власної церковної та етнокультурної самобутності. Таку модель церковної єдності було утверджено на соборі 1596 року в Бересті, від якого й починається інституційне існування УГКЦ.

Дискримінація церкви і віруючих поєднувалася з піднесенням ролі атеїзму як державної ідеології. Задумана як теоретична полеміка з науковою ідеологією, атеїстична пропаганда перетворювалася в антицерковну з грубою поведінкою стосовно релігії та церкви. Висуваючи завдання подолання «релігійних забобонів», атеїзм пророкував швидке відмирання релігії, незважаючи на відносно високий рівень релігійності в населенні. Розбещування, що виступало під гаслом наукового атеїзму, насправді нічого спільного з ним не мали. В науковому атеїзмі, що увібрав найціннішу спадщину багатовікової історії, є категоричне засудження будь-яких спроб обмеження прав релігії, церкви, віруючих, неприпустимість підміни теоретичної боротьби з релігією, що ведеться у всьому світі, політичною війною держави проти церкви та її ідеології. Але заради справедливості поряд з людьми, які спотворили суть і засоби атеїзму, безкорисливо діяли багато тисяч справжніх атеїстів, які несли в маси науковий світогляд, роз'яснювали віруючим і невіруючим проблеми природи, суспільства, людини. Неправдивими тлумаченнями суті релігії та церкви багато в чому визначається курс політичної партії, що править, і держави у ставленні до церкви та релігії, прагнення ізолювати церкву від суспільства¹.

Лише в період Другої світової війни (1939–1945 роки) багато в чому змінилося ставлення держави до релігії і церкви у зв'язку з патріотичною позицією православної церкви, що внесла значущий вклад в перемогу над фашизмом. На кошти церкви і віруючих були побудовані авіаційна ескадрилья, танкова колона та багато чого іншого. За період війни приходами церкви передано більш 200 мільйонів карбованців на потреби фронту. Керівництво Радянської держави врахувало православній церкві те, що вона виступала стабілізуючою суспільно-політичною силою. Церква опікувалася інтересами державної політики і в миротворчій діяльності. Враховувалося також і те, що на територіях, що зазнали фашистської окупації, православні церкви не закривалися, а частина закритих з них до війни спромоглася відновити діяльність. Створена Рада у справах Православної церкви мала право остаточного рішення питань про відкриття або закриття храмів, що перешкоджало свавіллю місцевої

влади. Незважаючи на довголітнє обмеження інтересів церкви і віруючих, на грубі порушення органами влади своїх же законів, керівництво церкви у виступах, в тому числі і за кордоном, давало незмінно високу оцінку політики радянської влади у ставленні до релігії.

Наразі глави українських конфесій об'єдналися на фоні останніх подій, вони об'єдналися заради майбутнього миру та спокою. Предстоятелі більшості найвпливовіших релігійних організацій України намагаються стати продуктивними дипломатичними спікерами, тому разом оприлюднили відкрите звернення до світу щодо ситуації в Україні. Також глави церков і релігійних організацій намагаються допомогти у вирішенні ситуації в Україні, вони є активними учасниками міжнародних відносин, тільки нещодавно глава неканонічної Української православної церкви Київського патріархату Філарет (Михайло Денисенко) закликав США та всі європейські країни надати допомогу Україні. Глава Греко-католицької церкви в Україні Святослав Шевчук засудив війну в Україні та звернувся до міжнародного товариства із закликом до рішучих дій з приводу наростаючої кризи в Східній Європі, та заявив всьому світу, що це не громадянська війна, а визвольна. Він також запросив Папу Франциска в Україну, щоб благословити український народ на мир.

У сучасному світі роль релігії досить значна, хоча треба мати на увазі, що багато чого залежить від вміння того чи іншого лідера релігійної течії адаптуватись до сучасних реалій у швидкоплинному сучасному світі. Також треба зауважити про існування внутрішніх протиріч, таких як: міжконфесійні конфлікти, що час від часу спалахують в різних куточках планети, та терористичні провокації, які стали вже буденним явищем. Від цього не застраховане жодне суспільство, навіть таке, яке вважається демократичним та благополучним. Розглядаючи ситуацію в країні, треба дослідити взаємовідносини між державою та церквою, для того щоб усвідомити проблематику, та розглянути самі відносини між ними. В цій концепції можна дійти висновку, що православну церкву не влаштовує її конституційний статус «відокремленої від держави». Глава Української православної церкви Київського патріархату намагається задекларувати для православної церкви статус активної співпраці церкви та держави, а саме: науку, зокрема соціально-гуманітарні дослідження, культурну і творчу діяльність, освіту, морально-патріотичне вихован-

ня, міжнародні відносини та чимало інших важливих суспільно-політичних напрямів.

Міжнародне товариство не вперше бачить такі «молитви про допомогу». Це єдиний випадок, коли різні віри мають один голос, одну думку, та одну ціль – це безпека, добробут, мир, та процвітання, не однієї людини, а усієї громади (людства в цілому) не по-одному, а тільки разом, з честю та відповідальністю не тільки за своє життя, а за життя кожної людини на планеті, за кожного, кому потрібна допомога.

Цей крок стане вирішальним, люди вже приходять до тями, церква як завжди намагається відтворити закладені в людині аспекти духовності та моралі, які в решті решт повинні створити нове, цивілізаційне, європейське суспільство.

Є багато теорій щодо співпраці держави та церкви, для себе я виокремив три головні концепції. Перша полягає в тому, що релігія і політика – речі зовсім різні, абсолютно не співставні. Це два різних світи, що не повинні перетинатися. Прибічники цього погляду висловлюють принципову відмінність між релігією та ідеологією (політичною), яка неодмінно пов'язана з різними видами діяльності. Вони заперечують будь-яке зближення розглядуваних понять.

Друга точка зору полягає в прямому ототожненні політики і релігії. Особливо яскраво вона втілюється в теократичних державах. Не менш сильно, але дещо інакше в марксизмі-ленінізмі, особливо сталінського зразка. Так, як у К. Маркса критика теології перетворювалась на критику політики, критика релігії пов'язувалася з критикою тих політичних порядків, «які вона освячує і захищає». Це призвело до того, що вже за В. Леніна служителі церкви розглядались як політичні противники, а антирелігійна боротьба набрала відверто політичного характеру. Іншим різновидом цього ж погляду є макіавеллівський погляд. Зовні не схожий на марксизм, він виходить, власне, з тих самих засад, що передбачають практичне зрощування державно-політичного насильства з релігією. Н. Макіавеллі повчав: «норов людей є непостійним, і якщо повернути їх до своєї віри легко, то втримати в ній важко. Тому потрібно бути готовим до того, щоб, коли вона в народі вичерпається, примусити повірити його силою», «всі озброєні пророки перемагали, а всі беззбройні гинули».

Третя точка зору – це уважне вивчення історії цивілізації, яке підводить до висновку, що не відповідає дійсності ні протиставлення, ні ототожнення політики і релігії. Найбільш коректним ми

вважасмо твердження саме про взаємовплив релігії з політикою на кількох рівнях. Ми виходимо з того, що співвідносяться не просто два певних соціальних явища, адже для великої кількості людей вони співвідносяться як світ земний та світ небесний. Якби ж політика і релігія були абсолютно різними за природою, то ніякої взаємодії просто не вийшло б, оскільки принципово несуміжні речі не взаємодіють. Проте насправді між ними не просто існують численні зв'язки, вони обидві утворюють особливі форми, які виникають внаслідок їх взаємного тяжіння, шляхом утворення спільних або ж перехідних між політичною і релігійною формами. Переважною сферою релігії щодо політики є політична свідомість. Саме остання як форма усвідомлення (внутрішньої самосвідомості) групових потреб, інтересів та засобів їх задоволення спонукає до дії у відповідному напрямі, до пошуку необхідної для цього організації. Таку концепцію виводить А. Гелер у своїй праці «Про систематику філософської антропології» він розповідає про те, що кожна людська дія призводить до виникнення певної групи. Він каже про те, що людська діяльність створила культуру для виживання у навколишньому середовищі, а держава – це те, що захищає цей круг людей, в той час як церква – це культура, яка виникла через потребу людини віри у щось, а також виконує функцію донесення людської духовності та моральності.

Міжконфесійні конфлікти в країні існують, і головною причиною цього є дуже швидкий розвиток всіх релігійних груп в Україні. Проте, трапляються випадки, коли представники влади на місцях перешкоджають релігійним меншинам або нетрадиційним релігійним групам отримати державну реєстрацію і придбати у власність земельну ділянку для спорудження храму, або використовують їх в своїх «політичних іграшках». Проблеми на місцевому рівні виникають тому, що державні чиновники іноді стають на бік тієї або іншої конфесії. Із сумом можна сказати про те, що в країні інколи спостерігається антисемітизм і анти-ісламізм. На сході України домінує УПЦ (МП), а на заході — УГКЦ. Частіше на всеукраїнському рівні йдеться мова про мормонів і мусульман Києва та Харкова. Лідери мусульман критикують Міністерство освіти України за відмову реєструвати ісламську школу. Римо-католики Одеси скаржаться на відмову влади віддати у власність цієї церкви духовну семінарію, яку свого часу відібрав радянський стрій. Прогресивним іудеям в дніпропетровській області

влада не дає дозволу на реєстрацію, віддаючи перевагу іудейській громаді Хабат Любавич.

Наявність у церкви власної судової системи, а також глобальний вплив на правову систему всіх країн християнського союзу, сприяв формуванню власного підходу до права та правоохоронної діяльності, захищаючи у такий спосіб права власних служителів та підпорядкованого населення. Поступова інтеграція церкви у суспільне та політичне життя чітко обґрунтовувалася юридично та релігійно з метою переконання суспільства у церковній засадничій легітимності навіть тоді, коли конкретні дії церкви викликали певний негативний резонанс².

Згідно до закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» Розділ I. стаття 5. Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави» йдеться про наступне: «Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Релігійні організації не виконують державних функцій.

Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається. Релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації»³.

На мою думку, кожна країна має свої внутрішні проблеми, це є прикладом, коли держава не має державної релігії, та має проблеми з корупційністю, церкви борються один з одним за місце та прихильників, але усьому свій час, і все стане прозоро, тільки треба прикласти до цього зусиль.

Вплив церкви на суспільство реалізується через її функції в суспільстві. Дійсно, виконання цих функцій (особливо регулятивно-нормативної) переконливо демонструє, що церква небезпідставно претендує на регламентацію життя людини (починаючи з побутових вказівок й закінчуючи моральними принципами) й суспільства в цілому. Можна навести приклади впливу релігії:

- на культуру, наприклад: заборона на всі види образотворчого мистецтва в ісламі;

- на науку, наприклад: інквізиція в середньовічній Європі та її гоніння на вчених – Г.Галілей, Д.Бруно;

– на політику, наприклад: політична діяльність римсько-католицької церкви в дусі концепцій Августина Блаженного й Фоми Аквінського, сучасна політика Ватикану, а також теократичні ісламські режими в сучасному Ірані та в деяких інших країнах Сходу.

Україна, як суб'єкт колишнього Союзу, була позбавлена можливості здійснювати власну політику щодо релігії та церкви. Догматизований марксизм, що упродовж десятиріч був офіційною ідеологією, односторонньо розглядав усі явища, у тому числі релігію, формувал лише негативне ставлення до неї, до її ролі в історії українського народу. Державна влада тих часів діяла за принципом сили і неповаги до переконань і віри людини, вдавлася до насильницьких та незаконних акцій. Націоналізація церковного майна, вилучення церковних цінностей, масова руйнація храмів, адміністративно-командні методи утвердження атеїзму у свідомості людей супроводжувалися терором та репресіями проти духівництва, насиллям над віруючими. Але сама церква та віруючі встояли проти цього напору, і наразі наше суспільство може встояти проти усіх можливих репресій щодо себе, і на мою думку, церква це те, що може врятувати людину у тяжку хвилину і врятувати те, що ми називаємо свободою.

Митрополиту Іларіону Огієнку належить думка, що саме висока духовність здатна виховати справжніх національних лідерів з числа інтелігентів, які тільки за такої якості спроможні стати справжніми політичними проводирями нації. Наші дні дали переконливе свідчення ще однієї здатності релігійних вірувань у царині сучасної політики, а саме: згуртування народу задля досягнення загальнонаціональних політичних цілей. Практика сучасного політичного життя свідчить про те, що вплив релігії на політичні процеси не є ані вирішальним, ані нескінченно малим. Релігія сьогодні має абсолютно чіткі межі і напрями цього впливу. Наприклад, одним із них є релігійний вплив на суб'єкта політичної дії. Він є доволі складним і багатоплановим. Релігійні переконання справді здатні окультурити, цивілізувати внутрішній світ і вчинки особистості, що діє в галузі політики. Релігія гуманізує думки і настрої людини, прагне внести у внутрішній світ політика моральне начало, а у випадку християнства – навчає жестах милосердя, закликає до пошуку компромісів, до обмеження економічних і управлінських амбіцій можновладців. Християнські заклики – це заклики до примирення, до перемоги над злом і пробудження до-

бра, які принаймні в частини суспільства можуть віднайти в собі миролюбні настрої. Релігія може допомогти в подоланні екстремізму як схильності до крайніх заходів та дій, нетерпимості, несприйняття інших думок і позицій. Тому не випадково, що політичний нігілізм (анархізм) або лівий радикалізм діяли без релігійної підтримки й навіть усупереч їй. Натомість, християнські цілі і методи органічно збігаються і зливаються з боротьбою за мир, за об'єднання миролюбних сил і рухів. Віруючі люди прагнуть миру не тільки через свої релігійні погляди, необхідність виживання підштовхує їх до цього, саме голос релігії – це є голос любові і добра, який підтримує їхні миролюбні прагнення й пориви душі⁴.

Особливо ефективно релігія впливає на суспільні дії своїх послідовників шляхом використання їх релігійних почуттів і уявлень. Для нас головним у цьому є те, що саме релігія спроможна об'єднувати народ величезною силою завзяття та ентузіазму, на яку здатна хіба що безпосередня загроза існуванню народу за часів агресій проти нього. Релігія відкидає наївну ілюзію, що людина може знаходити щастя лише в зовнішніх речах матеріального світу. Згідно з релігійними уявленнями, воно в нас самих, створюється в нас нашим безгріховним життям. Релігія дає «політичній людині» відчуття сталості цілей, надійності цінностей і орієнтирів. Перед плином політичних подій, які часто видаються пересічній людині безглуздими і незрозумілими, з'являється раптом непорушно-істинна, вічна мета, що дає нам релігія – порядок облаштування держави. Надійність цього порядку є рятівною для віруючих людей, адже вона неначе затуляє від них раціональну незрозумілість катастрофічних геополітичних подій – війн, революцій, переворотів тощо, що жахає багатьох. Ці механізми мають практично універсальний характер, бо стосуються переважної більшості релігій, зокрема й християнства, що особливо виявилось вже на перших етапах його історії. Церква постійно залишає за собою право на моральну оцінку устрою держави, її соціальної спрямованості, діяльності можновладних кіл. Кожного разу потрібне для релігійної організації рішення політичної проблеми обґрунтовується необхідністю зберегти моральні підвалини нації, охоронцями яких є церкви. Таким чином, такому «вторгненню» надається можливість, піднесений сенс, гуманний характер, прагнення до захисту інтересів не однієї, а всіх соціальних груп.

Закон України «Про освіту» надає можливість людині обирати для своїх дітей світську або ж релігійну освіту.

Певне значення для реалізації кожною людиною права на свободу світогляду і віросповідання мають положення ч. 3 ст. 35 Конституції України, відповідно до яких «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова»⁵.

Із проголошеного у Конституції України загального принципу відносин церкви і держави – відокремленості (роздільності, «окремішності») впливають такі практичні висновки:

1) Україна є світською державою. Це не означає, що вона впроваджує, підтримує, «спонсорує» атеїстичну ідеологію чи зацікавлена у ній. Це свідчить лише про те, що держава є нейтральною, безсторонньою щодо будь-яких різновидів віри – як релігійних, так і нерелігійних;

2) держава мусить чітко окреслити у законодавстві межі свого втручання (впливу, сприяння, протидії тощо) у сповідання будь-якої віри, у діяльність релігійних та атеїстичних організацій, виходячи при цьому виключно із загальнолюдських цінностей і прав людини. Вона не повинна надавати матеріальної підтримки або в іншій формі активно виявляти свою прихильність до будь-яких релігійних організацій, а також до організацій атеїстичного спрямування (зважаючи, зокрема, на те,

що платниками державних податків є як громадяни найрізноманітніших конфесій, так і атеїсти);

3) позитивна діяльність держави щодо різних конфесій має бути обмежена: обліково-реєстраційною діяльністю на основі повідомного (заявницького) принципу; нейтральним арбітруванням у разі виникнення міжконфесійних суперечок, конфліктів з майнових та деяких інших неідеологічних питань за умови звернення цих організацій до відповідних юрисдикційних державних органів і беззастережного визнання обов'язковості рішень останніх;

4) держава має законодавче визначити межі діяльності, фізичної поведінки (проте аж ніяк не думок, не віри), поза які не можуть виходити прихильники будь-якої релігії або іншої, у тому числі атеїстичної, віри відповідно до міжнародних стандартів цих меж (ст. 29 Загальної декларації прав людини). Вона повинна також здійснювати контроль за непорушенням цих меж, тобто за дотриманням законів віруючими усіх конфесій, усіма релігійними й атеїстичними організаціями, та притягати до юридичної відповідальності тих із них, котрі порушили чинне законодавство⁶.

Основними параметрами діяльності церкви є визначення показників моральності, «праведності» способу життя та поведінки особи, життєдіяльності об'єднань, груп, спільнот, у встановленні критеріїв змістовного розмежування «добра» і «зла».

ПОСИЛАННЯ:

¹ Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму / П. П. Панченко. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. – 100 с.

² Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму / П. П. Панченко. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. – 100 с.

³ Закон України про свободу совісті та релігійні організації [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/.

⁴ Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах / А. М. Колодний. – Л. : Сполом, 2005. – 336 с.

⁵ Закон України про свободу совісті та релігійні організації [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/.

⁶ Танасійчук, А. Релігійна свобода в Україні : юридично-історичне дослідження законодавства 1919–2000 років / А. Танасійчук. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. – 232 с.

Machuskyi V.V., Verbitskiy V.V. Church role in ethnic and national conflicts solving / National academy of educational sciences of Ukraine; Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The scientific issue is dedicated to the investigation of church influence over the country and to the church place in international relations. The aim of this research is highlighting the little known aspects of church activity including its domestic and foreign policies and also an objective evaluation of church activity in international politics.

Keywords: church in international relations, confessional disputes, UOC KP, UAOC, UGCC, domestic and foreign policies of church.

Мачуский В.В., Вербицкий В.В. Роль церкви в устранении межэтнических и национальных конфликтов / Национальная академия педагогических наук Украины; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Научная статья направлена на исследование влияния церкви на государство и роли церкви в международных отношениях. Целью исследования является высветление малоизвестных аспектов деятельности церкви, в том числе ее внешней и внутренней политики, а также формирования объективной оценки деятельности церкви в мировой политике.

Ключевые слова: церковь в международных отношениях, межконфессиональные споры, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, внутренняя и внешняя политика церквей.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2015

Прийнята до друку 12.05.2015